

Beden Sosyolojisi: Toplumsal Bedenden Kurgulanan Bedene

Kadir Canatan

Yazıya, iki soru ile başlamak istiyorum. Birincisi, neden sosyologlar beden konusuna çok geç ilgi duymuşlardır? Bu ilgisizliğin sebepleri neler olabilir? Bunun çok anlamlı birtakım sebepleri olması gerekir.

İkincisi ise sosyologlar seksenli yıllara gelindiğinde sosyolojide bedene neden ilgi duydular? Bu yıllarda neler değişmiştir? Neden bedene sosyologlar bu kadar fazla eğilmeye, vurgu yapmaya başlamıştır?

Şimdi birinci soru üzerinde duralım. Sosyoloji, neden beden konusuna geçmişte ilgi göstermemiştir? Bunu anlayabilmemiz için Batı'daki bilimlerin sınıflandırılma biçimine ve bunun tarihine inilmesi gerekmektedir. Bilimler felsefeden bağımsızlaşmadan önce, Eski Yunan'da hayat "kosmos" ve "nomos" olarak ikiye bölünmüştür. Kosmos, bugünkü anlamda evreni, kâinatı temsil eden bir kavramdır. Nomos da bu kâinat içinde insan elinden çıkmış olan her şeyi ifade eden, kanun anlamına gelen bir kavramdır. Daha geniş anlamda kültür olarak da tanımlanabilir. Kosmos Tanrı'nın elinden çıkan bir şeydir. Onun yarattığı ve inşa ettiği, şekil verdiği bir şeydir. Nomos da insan elinden çıkan şeyleri ifade etmektedir. Dolayısıyla Eski Yunan filozoflarına göre kosmos ve nomos olmak üzere iki hayatımız vardır. Bilimler de işin başından beri

bu temelden ikiye ayrılmıştır. Bir, kosmosla ilgilenen kozmoloji bilgileri ya da tabiat/fen bilimleri vardır, bir de nomosla ilgilenen insan ve toplum bilimleri vardır. Bunu daha kronolojik olarak izlediğimizde yine Yunan felsefesinde ta işin başından beri iki dönem ayırt edilmiştir. Birinci dönem, kozmolojik dönemdir ki bu dönem kosmosun ele alındığı dönemdir. Eski Yunan filozofları çok tanrıci bir toplumda yaşamışlar ve bu çok tanrıci toplumun kozmoloji anlayışını ilk önce tartışmaya açmışlardır. Tanrı çok olunca, Eski Yunanlar her bir tanrıya da yeryüzünde bir iş yüklemiştirler. Rüzgârı rüzgâr tanrısının yönetmesi, suları su tanrısının idare etmesi gibi. Burada çok tanrıcilığın yeryüzündeki olayları açıklamada kullanıldığını görmekteyiz. Yani yeryüzünde olup biten, semayla ilişkilendirilmiştir. Sema yeryüzünü yönetmektedir. Eski Yunan filozofları, işte bu anlayışa karşı görüşler dile getirmeye çalışmaktadırlar. “Biz doğayı anlamak istiyorsak açıklamayı dışarıdan değil de içeriden yapmalıyız.” diyerek ilk önce arketip meselesiyle uğraşmışlardır. Yani doğanın, doğada bulunan şeylerin temel maddesi nedir? Buna kimisi su, kimisi hava, kimisi ateş, kimisi de toprak demiştir. Bir filozof da bunları “dört unsur” olarak birleştirmiştir. Arapçaya da geçen “anasır-ı erbaa” buradan gelmektedir. Hayatın temelinin bu dört öğeden ibaret olduğu söylenmektedir. Yunanlılar yüz elli yıl boyunca doğa üzerine düşünmüşlerdir. Bunu sadece doğayı anlamak için değil, dinlerden ve mitolojilerden bağımsız, insan aklına dayalı olarak bir düşünce biçimi de geliştirmek için yapmışlardır. İnsan kendi başına bu dünyayı anlayabilir mi? Yunanlılar bu yüz elli yıl içerisinde felsefe yapmayı da öğrenmişlerdir.

İkinci dönem antropolojik dönem diye başlamaktadır. Antropolojik dönemde de özellikle sofistler ki

bunlar gezginci olan bir filozof gruptur, insan üzerinde durmaya başlamışlardır. Sofistler parayla, aynen bugün olduğu gibi zengin soylu ailelerin çocuklarına özel eğitim vermekteydiler. Bunlar, bir önceki dönemden farklı olarak insan ve toplum konularına eğilmişlerdir. Bu şekilde de yeni bir dönem açılmıştır. İlginçtir ki Batı dünyası Rönesans'la birlikte Eski Yunan metinlerine dönüş yaptığı için Rönesans'tan sonra bilimleri yeniden teolojinin etki alanından çıkartıp bu şekilde tasnif etmeye başlamışlardır. Buradaki sıralama da aynı şekilde gerçekleşmektedir. Yani ilk önce fen bilimlerinin yükselişine, daha sonra sosyal ilimlerin ortaya çıkışına tanık olunmaktadır. Sosyolojinin Batı'daki kurucusu August Comte, sosyolojiyi ilk önce "sosyal fizik" olarak adlandırmıştır. Yani kendinden önce fizik bilimlerin görkemi karşısında o kadar büyülenmiştir ki daha sonra gelen sosyal bilimciler, "Eğer bizde bilim yapmak istiyorsak bu bilim fizik bilim gibi olmalı, fen bilimi gibi olmalı." demişlerdir. Hatta İngilizcedeki "science" kavramını biz "bilim" diye ifade ettik. Bizim dilimizde o zaman bilim diye bir kavram yoktu. İlim diye bir kavram vardı. Kur'an'da ilim kavramı çok genel anlamda kullanılmaktadır. Bütün bilme biçimlerini ifade etmek üzere ve olumlu bir çağrışımla kullanılır. Bilim dediğimiz şey, aslında bilmenin bir biçimidir. Fizik, bilimlerin bilme biçimine verilen bir isimdir. Bu Batı'da "science" olarak ifade edilmiştir ve 19. yüzyılın başlarında "science" denildiği zaman sadece fen bilimleri anlaşılmalıdır. "Scientist" denildiği zaman fen bilimci anlaşılmalıdır. Peki sosyal bilimin yeri nerededir, onlara nasıl bir ad verilmektedir? Şaşıracak bir kelime olarak "scientist"lerin karşısında onlara "artist" denilmektedir. "Art" kavramı sanat demektir. Yani fen bilimcilerin dışında kalan insanlar sanatla uğraşıyor diye bakılmaktadır. Bütün

edebiyat bilimiyle ve sosyal bilimle ilgilenen insanlar art'la uğraşmaktadır. Dolayısıyla “Bunlar nedir?” diyorlar? Bunun cevabı ise artisttir. Fakat bilim yapma isteği o kadar güçlü ki sosyal bilimciler “Biz de bilim yapalım ve bu art'tan, artist olmaktan kurtulalım, fizikçiler nasıl çalışıyorlarsa, dünyayı nasıl algılıyorsa bizde onlar gibi algılayalım.” demişlerdir. İşte, bu istek, bu irade sosyolojide pozitivism dediğimiz bir akımı ortaya çıkarmıştır. Pozitivism tabiatçı sosyal bilime sosyolojide verilen bir addır. Yani bilimlerin o zamanki pozitif fen bilimleri olduğu için “Biz de pozitif bilim yapmak istiyoruz.” diyen August Comte ve onun çizgisinden gelen insanlar sosyolojiyi pozitivism denilen bir akımla geliştirmeye çalışmışlardır.

Sosyolojinin tarihine bakılacak olursa sosyolojinin tarihi bu pozitivismden kurtulmanın tarihidir. Yani pozitivism, sosyolojinin bir çocukluk hastalığıdır. O, 19. yüzyılda bir dönem olarak gelip geçmiştir. Gerçi Türkiye’de bu hastalık hâlâ devam etmektedir. Bu hastalığın sebebi, fen bilimleri yörüngesinde bir sosyal bilim yapma isteğidir.

Bu bilim tasnifinde insan bedeni fen bilimlerinin alanı olarak kabul edildiği için sosyolojinin dışında kalmıştır. Hatta 19. yüzyılda sosyobiyojoloji olarak bilinen bir akım vardır. Bu akım şunu iddia etmektedir: İnsan davranışlarının temeli biyolojidir. Başka bir ifadeyle “İnsan davranışlarının temeli genetikdir.” Sosyologlar bu düşünceye ayak diredikleri, “Sosyal davranışların temeli yine toplumdur veya kültürdür.” dedikleri için ve dolayısıyla insanın eylemlerini biyoloji ile, beden ile ilişkilendirmeden açıkladıkları için bedene karşı bir direniş vardır. İşin entelektüel boyutunda böyle bir problematik yatmaktadır. Belki tartışmalarda gelecektir, bizde de böyle bir şey olmuşmudur, bizdeki bilim ayrımları nasıl

olmuştur? Bunlar üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir. Özellikle Descartes'tan sonra bu modern felsefe ve modern bilimler, akıl ve beden, zihin ve beden arasında çok keskin bir ayrım yapmışlardır. Bu ikisi iki ayrı dünya olarak tanımlanmıştır. Özellikle akılcılık, Aydınlanma Çağı akla öncelik verildiği için, beden ihmal edilen bir şey olmuştur. İkisi iki ayrı dünyadır. Bu iki dünyadan birisi tercihle sonuçlandırıldığı için yine akılcılığın etkisinde kalan sosyal bilimler bedene ilgi duymamıştır. Bu, ikincil bir mesele olarak ele alınmıştır.

Peki bu tutum ne zaman değişmiştir? Sosyolojide pozitivismeye karşı birtakım eğilimler ortaya çıkmıştır. Mesela Weber'in sosyolojisi, anlamacı sosyoloji, pozitivismeye bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir örnek verecek olursak, 50'li ve 60'lı yıllarda gelişen simgesel etkileşimcilik diye bir akım vardır. Bu da makro kuramlara karşı bir tepki olarak doğmuştur. Bunların etkisiyle birlikte sosyolojide bazı şeyler değişmeye başlamıştır. İnsanın sadece rasyo'dan, akıldan ibaret bir varlık olmadığı, bedeninin de aslında hem akılı hem zihni hem ruhu mücessem bir hâle getiren çok önemli bir varlık alanı olduğu yavaş yavaş keşfedilmeye başlanmıştır. Bu entelektüel dönüşümle birlikte aslında birçok sorun da gündeme gelmiştir ve hepsi bedenle ilişkili sorunlardır. Buna birkaç örnek vermek gerekirse; günümüzde kamuda fiziksel sağlığa ve iyi yaşama duyulan bir ilgi söz konusudur. Sağlıklı beslenme, diyet yapma, sağlık kulüplerine gidip gelme, bedeni daha diri canlı tutmak için yapılan birtakım çalışmalar, kozmetik ürünlere verilen değerlerin artması, beden üzerinde denetim sağlamamıza imkân tanıyan yeni teknolojilerin özellikle tıp alanında ortaya çıkması ve bunların giderek de ucuzlaması, erişilebilir bir noktaya gelmesi yine bedeninin bugünkü modern dünyada kültürel bir sermaye olarak önem ka-

zanması sayılabilir. Mesela işletmelerin halka ilişkiler bölümünde özellikle belli beden standartlarına sahip olan kadınlar tercih edilmektedir. Kadınlar da elbette bunun farkındadırlar ve bedenlerini sosyal sermaye olarak kullanmaktadırlar. Yani beden sosyal hayatta iş yapan bir sermayedir ve bu keşfedilmeye başlanmıştır. Feminizmin gelişmesi ve cinsiyet meselelerini tartışmaya açması, kadınlara “Beden size aittir.” ve “Bunun üzerinde tasarruf yetkisi tümüyle sizindir.” şeklinde sloganlar üretmesi, beden konusunu pratik ve popüler bir mesele hâline getirmiştir.

Genetik bilimlerin gelişmesiyle birlikte sosyoloji ile sosyobiyoloji arasındaki kavga yeniden alevlenmiştir. Birtakım sosyal davranışlarımızı genetik bir temeli varmış gibi, ispatlanabilir bir duruma da getirmişlerdir. Bu da yeniden beden üzerinde kavgayı artırmaktadır. Ayrıca, 80’li yıllarda ortaya çıkan AIDS, pornografi, obezite gibi belli başlı sorunlar; uluslararası spor ve güzellik yarışmaları bedeni sürekli olarak gündeme taşımış ve son olarak da postmodernizm denilen akımın baş göstermiş olması beden konusuna ilgiyi artırmıştır.

Postmodernizm ne yapmıştır? Klasik ve çağdaş sosyolojide ele alınan temalar tükendiği için yeni temalar üretmeye başlamıştır. Beden konusu da bunlardan bir tanesidir. O, hep yeni konuları sosyolojiye taşıyan bir akımdır. Bütün bu pratik gelişmelerle birlikte, aslında beden 80’li yıllarda sosyolojinin gündemine gelmiştir.

Bedensosyolojisi

Peki bedensosyolojisi nedir? Bedensosyolojisinin iki temel kavramı vardır. Beden üzerinde yoğunlaştığına göre en temel kavram budur. Fakat burada bedenin

nasıl ele alındığı ve algılandığı önemlidir. Feminizm çalışmalarında “cinsiyet” ile “toplumsal cinsiyet” arasında bir fark gözetilmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı “gender” kavramının karşılığıdır. Cinsiyet kavramı ise “sex” kavramının karşılığıdır. Bu ayrımla birlikte kadınlara ve erkeklere yüklenen ödevlerin, rollerin cinsiyet bağımlı olmadığı tezi ortaya atılmıştır. Eskiden hâkim olan düşünce şudur; kadın ve erkek cinsiyetlerinden ibarettir. Bunlar iki farklı varlıktır ve ayrı işler için dünyaya gelmişlerdir. Kadınlara özgü meslekler ve erkeklere özgü meslekler vardır. Biri diğerinin işini yapamaz, yapmamalıdır, bu fitrata aykırıdır. Oysa kadın çalışmalarını başlatan ilk sosyologlar ve antropologlar şunu göstermişlerdir: Yeryüzünde farklı kültürlerde, kadın ve erkeğin rolleri farklı tanımlanmıştır. Bazı toplumlarda, mesela bugün bizim Türk toplumunda erkeklerin yaptığı işleri kadınlar yapmakta veya tersi olabilmektedir.

Bu arada tarihî çalışmalarda da tarihin siyasal tarihten ibaret olmadığı, “sosyal tarih” diye bir alan olduğu anlaşılmıştır. Sosyal tarih çalışmalarının en önemli konularının başında kadın ve kadının tarihi gelmektedir. Bir başka tema, çocuğun tarihidir. Bu konular bu kavramlarla birlikte gündeme gelmiştir. Tıpkı bunun gibi seksenli yıllarda biyolojik beden yanında bir de “sosyal beden” olduğu fikri keşfedilmiştir. Bedenin sadece biyolojik bir organizma olmadığı, bunun sosyal bir boyutunun da olduğu kavranmıştır. Dolayısıyla beden sosyolojisinin ilgilendiği beden, aslında fiziksel beden değildir. Fiziksel beden tıpçıların, biyologların ve sosyobiyologların ilgilendiği bir alandır. Sosyologlar bedeni daha çok sosyal boyutuyla, topluma dönük yüzü ile ele almaktadırlar. Dolayısıyla burada bedenler arasında ayırım yapmamız gerekmektedir.

İkinci temel kavram da “bedenleştirme” diye tabir etmeye çalıştığımız ve yerleştirmeye çalıştığımız, cinsiyet kavramının yanında toplumsal cinsiyet kavramına benzer bir kavramdır. Bedenleştirme kavramında anlatılmaya çalışılan şey şudur: Beden, sosyal hâliyle de olsa statik olarak ele alınmaktadır. Hâlbuki “bedenleştirme” bir eylem, bir fiil olarak düşünüldüğünde bedenin sosyal eylemleri dile getiren, dolayısıyla hareket hâlindeki bedeni, dinamik bedeni anlatan bir kavramdır. Bunun ötesinde başka boyutlarıyla da kullanılmaktadır.

Eğer psikoloji, insan bedenini ve bu bedenle yapılan işlemleri konu alan bir bilim dalı ise beden sosyolojisi bedene nasıl yaklaşmaktadır? Bu konuda üç temel yaklaşımdan söz edebilmekteyiz:

1. Nesne olarak bedeni inceleyen yaklaşımlar vardır. Burada beden, harici etkenlerin biçimlendirdiği bir yapı olarak ele alınır. Kültür, toplum, siyaset, söylemler, tarih ve belki coğrafya bedeni nasıl şekillendirmektedir? Bu sorulara cevap arandığı takdirde nesne olarak beden incelenmiş olmaktadır.

2. Buna zıt olarak, daha çok günümüze özgü bir yaklaşım olan özne olarak bedeni ele almak vardır. Özneden hareketle yani toplum, kültür bedenimize ne yapmaktadır yerine, bir özne olarak bedenimize biz ne yapmaktayız, bedenimizi nasıl kurgulamaktayız? Beden üzerinde ne tür tasarruflarda bulunuyoruz? Bu sorular sorulmak suretiyle özne olarak beden incelenmiş olmaktadır.

3. Beden denildiği zaman genellikle normal bir bedenden hareket edilmektedir. Oysa hem geçmişte hem de günümüzde norm dışı bir de beden vardır. Buna Kate Cregan (2006) adlı bir sosyolog “abject” (sıradışı) beden demiştir. Objekt kelimesi İngilizcede olumsuz anlamları

olan bir kelimedir. Sefil, aşâğılık, acınacak, onursuz, utanmaz ve arlanmaz gibi tercümelere yapılabilir. Beden, norm dışı görüldüğü zaman, bedene müdahale yapma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu ister özürllülerde olduğı gibi doğuştan olsun, ister sonradan olsun, beden normalin dışında algılanmaya başlandığında bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bedeni düzeltmek için toplumda geçerli olan norm beden neyse, ona getirmek için sürekli bir uğraş içinde olunmaktadır. İşte bu norm dışı bedeni konu edinen yaklaşımlara da üçüncü bir yaklaşım gözyle bakılabilir. Ayrıca burada hem genetik olarak özürllülük hem de sonradan oluşan eksiklikler artık değışken bir şey olarak algılanmaktadır. Geçmişte beden, verili bir alandı. “Tanrı bize bunu bu şekilde vermiştir ve biz bundan hoşnut olmalıyız.” düşüncesi mevcut idi. Günümüzde ise bu düşünce tersine dönmüş durumdadır. “Hiçbir şey verili değildir ve biz bedeni istediğimiz şekle sokabiliriz.” anlayışı gelişmektedir.

Beden Sosyolojisinin İlkeleri

Bryan Turner, beden sosyolojisinin öncüsü diyebileceğimiz isimlerden bir tanesidir. 80’li yıllarda ilk defa “Beden ve Toplum” adlı bir kitap yazmıştır. Hâlen en çok okunan beden sosyolojisi kitaplarından birisidir. Bu kitapta yazar, beden sosyolojisinin dört temel ilkesi olduğunu söylemektedir (1984:66–68):

1. Beden, doğa ve kültürün kesişme noktasıdır. Yani beden öyle bir alandır ki hem doğaya ait bir varlık alanı hem de kültürün bir alanıdır. Çünkü beden kültürel olarak inşa edilmektedir. Esas itibarıyla estetik çok eski bir kavramdır. Kıyafet ile ilgili tasarımlar, sakal kesmek veya kesmemek, bıyık veya faul bırakmak veya bırakmamak, saç

kesmek veya kesmemek veya çeşitli kozmetik ürünler kullanmak gibi konular estetiğin konularıdır. En ilkel denilen kabilelerde bile insanlar sürekli kendini güzelleştirmekle meşgul olmuşlardır. Dolayısıyla bedeni bu iki alana da giren bir varlık alanı olarak görmek gerekmektedir.

2. İkincisi toplum hiçbir zaman insan bedenini kendine bırakmamıştır. Toplumun yaptığı en önemli müdahale alanı insanların cinselliğidir. Cinsellekle ilgili düzenlemeler her dönemde olmuştur. Dolayısıyla bu düzenlemeler yoluyla toplum, bedene müdahil olmaktadır.
3. Toplum içinde de özellikle politik merkez/siyaset, bedeni bir mücadele alanı olarak kendisine seçmektedir. Modern siyaset ve ideolojiler, kendilerini beden üzerinde de göstermek istemektedirler. Bedenleştirme denen şey budur. Yani soyut birtakım siyasetler, söylemler ve ideolojiler insan ve toplum bedeni üzerinde de kendilerini mücessem kılmak istemektedirler. Kendi ideolojilerine göre bir beden şekillenmesini arzu etmektedirler. Dolayısıyla insan bedenine müdahale edilmektedir. Beden, siyasi mücadelenin de merkezinde olan bir alandır.
4. Beden sosyolojisi bedeni sadece dış yüzü ile değil, içi ile de ele almaktadır. İnsanın içinde de bir sosyal alan vardır. Yani sosyallik salt bedenin dışı ile gösterilmemektedir. Toplumdan birçok şey içselleştirildiği zaman, bu sosyalleşme yoluyla aslında içsel bir beden de oluşturulmuş olmaktadır. Sürekli olarak bu iç ve dış beden etkileşmektedir. Beden ile ilgili fikirler değiştikçe dış görünüş de buna göre düzenlenmektedir.

Bedene Kuramsal Yaklaşımlar

Ali Şeriatî, insan özgürlüğüne yaklaşım konusunda bir dilemmadan bahsetmektedir: “İnsan özgürlüğü sürekli iki yaklaşım arasında kaldı. Bir zorunluluğu vurgulayan yaklaşımlar oldu. Bunlar, insanın özgür olmadığını söylediler. İnsan dışında birtakım yasaların hâkim olduğunu, aslında insanın bu yasalara uyduğunu ve özgür olmadığını söylediler.” (2008:276). Sosyolojide bir toplumsal zorunluluğa işaret eden ve bunu ön plana çıkartan yaklaşımlar vardır. Durkheim böyle biridir. Sosyolojist bir yaklaşımdır. Onun gözünde toplum, öyle devasa bir şeydir ki bizim yapıp etmelerimizin hepsi toplumdan gelmektedir. Yani kimin ne olduğu, kimliği toplum tarafından verilen bir şeydir. İnsanın iradesi diye bir şey yoktur. İnsan, o devasa toplum karşısında pasif bir varlıktır. Toplum nasıl şekillendirirse insan öyle olur. Bu yaklaşımı yabana atmak da kolay değildir. Peygamberimiz şöyle demektedir: “Her doğan, insan fitratı üzerine doğar. Sonra anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar.” Yani bizim hangi kimliğe ait olacağımız, anne ve babamız tarafından önemli oranda belirlenmektedir. Günümüzde bu etki alanları daha da genişlemiş durumdadır; sokak, çevre, zorunlu eğitim gibi. Dolayısıyla bu yapılar bizim ne olacağımıza karar vermektedirler. Bir böyle zorunlukçu, determinist yaklaşım bir de iradeci yaklaşım vardır. “İnsan öyle güçlü bir varlıktır ki o bir öznedir ve her şeyi kendisi kurgular, kendisi yapar; tarihi de toplumu da inşa eden insandır.” diyen volüntarist, iradeci bir yaklaşımdır.

Toplum ve birey ilişkisini ele alan sosyoloji kuramları, genellikle bu iki tercihten birini yapmaktadırlar. Klasik dönemdeki sosyoloji, daha çok sosyolojist bir bakış açısına sahiptir. Klasik kuramlar, toplumu, mak-

ro düzeyde ele almakta, insana yukarıdan aşağıya bakmaktadırlar ve bireyi pasif, toplumun şekillendirdiği bir varlık olarak görmektedirler. Dolayısıyla bu bakış açısından bireye yaklaşan kuramlara göre insanın sosyal bedeni de toplum tarafından inşa edilen bir şeydir. Toplum bizi inşa etmektedir. Klasik kuramlarda beden konusuna ilgisizlik olduğu için doğrudan bir yaklaşım ortaya konmamıştır; ama endirekt yollarla yapılan imalarda öyle bir görüş söz konusudur. Burada önemli olan insanı yoğrulabilen bir varlık olarak görmeleridir: İnsan plastik bir varlıktır; her türlü kalıba girebilir. İnsanların birbirinden farklı olması toplumların farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Çağdaş sosyolojide, kuramlarda giderek makro düzeyden mikro düzeye doğru inen bir yaklaşım söz konusu olduğu için bu orta ölçekli ve küçük ölçekli kuramlarda daha küçük sosyal birimlere bir yönelim vardır. Burada insanların aktif olduğuna dair gözlemler vardır. Bakıldığı zaman, bir ailede yetişen üç çocuk bile aynı olmamaktadır; eğilimleri, saç modelleri, kıyafetleri farklı olabilmektedir. İşte burada öznenin keşfedildiği görülmektedir. İnsan, toplum tarafından her türlü kalıba sokulabilen bir varlık değildir, bütün bu inşaya rağmen insan bundan kaçabilmekte, kendine özgü tarzlar yaratabilmektedir. Bu durum özellikle bireycileşmenin çok ileri boyutlar kazandığı Batı toplumlarında görülmektedir. Bireyler toplumun öngördüğünün dışında şeyler yapmaktadırlar. Mesela 70'li yılların sonunda Avrupa'da hippiler ve Punkçılar vardı. Garip saçlarıyla ve yaşam tarzlarıyla dikkat çekiyorlardı. Niye bu kadar topluma aykırı davranıyorlardı? Sosyologlar bu olgulara dayanarak şöyle konuşmaya başladılar: Birey çok güçlendi, bireycil bir toplumda, toplum inşa eden bir varlık olmaktan çıktı. Hatta postmodernistler "toplumsalın

sonu”nu ilan etmiş ve “Sosyolojinin ortaya çıktığı ilk dönemlerde hakikaten toplum diye bir şey vardı.” demişlerdir. Toplum, ortak paydaları olan bir sosyal etkileşim ağıdır; ama bu ağlar çözüle çözüle ortadan kalkmış durumdadır. Modern toplum atomlar gibi ortak bağları olmayan tekil insanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla her bir insan kendi hayatına kendisi yön vermeye başlamıştır. Bu olgu görülmeye başlandığı andan itibaren makro, zorunlukçu, determinist teoriler çökmeye başlamış ve günümüzde özneyi esas alan, öznenin kendi kendini inşa ettiğini söyleyen kuramlar ortaya çıkmıştır. Bunların başında simgesel etkileşimcilik, etnometedoloji, postmodernizm, fenomenoloji gibi akımlar gelmektedir. Bu yazının başlığında da vurgulandığı üzere, “toplumsal bedenden kurgulanan bedene” diye bir süreç söz konusudur. Fenomenolojinin söylediği ilginç bir cümle vardır. “Hayvanlar bedenden ibarettir. İnsanlar ise bir bedene sahiptir.” Hayvanlar kendi bedenlerine sahip değildirler çünkü onlarda sahip olucu bir öznellik durumu yoktur. Fakat insan kendi bedenine sahiptir ve kendi mülkü üzerinde istediği gibi tasarruf edebilmektedir. Bu kuram, kendi kendini kurgulayan bir insan görüşüne vurgu yapmaktadır. Bu, fenomenoloji dediğimiz akımda aşırı bir iradecilik söz konusuymuş gibi görünebilir; ama fenomenoloji aslında akıllıca tasarlanmış bir teori-dir. Bu teori sosyal teorinin geçtiği bütün aşamaları dikkate alarak bir sentez ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu da şöyle dile getirilebilir: Beden ile toplum arasında diyalektik bir ilişki vardır. Bu ilişkinin üç aşamalı bir süreçten geçtiği söylenebilir. Birinci aşamada insan kendini dışsallaştırır. Bu dışsallaştırma fikirlerle olur; bu fikirler üretilir, dışa yansıtılır ve bir ürün ortaya çıkarılır. Dolayısıyla insan kendini dışsallaştıran bir varlıktır. İkinci aşamada üretilen varlıklar objektif bir statü kazanmak-

tadır. Örneğin, binayı yapan bir mühendistir, o inşa eder ama biz bina karşısında pasif durumda kalırız, çünkü bu bina artık yapıcısından bağımsız özerk bir statüye sahiptir, biz bu binaya göre tavır alıyoruz. Bizim yaptığımız bütün araçlar-gereçler, bütün medeniyet bizi koşullamaya başlıyor, bize egemen olmaya başlıyor. Üçüncü aşama ise bunları içselleştirme aşamasıdır. Dışarda olanı içe almak: Bu toplumsallaşma denen şeyin ta kendisidir. Demek ki insan bir yönüyle özne, yapıcı-edici, yaratıcı bir varlıktır (irade), diğer yandan da ürettiği şeyler karşısında pasif duruma düştüğü için, ürettiği şeyler toplumda insanı koşullandırmaktadır. Burada da bir zorunluluk vardır. İnsan hayatı bu özgürlükle zorunluluk arasındaki gerilim alanından ibarettir.

İster toplum insanı inşa etsin, ister insan kendi kendini inşa etsin, bu iki yaklaşımında temelinde aynı insan görüşü vardır; insan yoğrulabilen bir varlıktır. O hâlde insan nereye kadar inşa edilebilir, nereye kadar yoğrulabilir? Bunun sınırları nedir, nereden başlar, nerede biter? Bu konunun ayrıca tartışılması gerekir.

Kaynakça

- Cregan, K. (2006). *The Sociology of the Body: Mapping the Abstraction of Embodiment*. London: Sage.
- Şeriati, A. (2008). *İnsan*. Ankara: Fecr
- Turner, B. S. (1984). *The Body and Society, Explorations in Social Theory*. Oxford: Blackwell.